

shabı suffa, mes-cidi Nebevide, Hz. Peygamberi dinledikleri gibi; geceleri de başka bir yere gidip ders görürlerdi.

Enes b. Malik'e izâfe edilen ve imam Ahmed b.

Hambel'in Müsnedinde yer alan: "Eshab-ı Suffa'dan yetmiş kişi Medine'de geceleri bir muallimin yanına giderler ve sabaha kadar ders okurlardı" rivayeti bunu açıkça göstermektedir.

Medine'de islâmî bilgileri öğrenenleri iki grupta toplamak mümkündür: 1 - Muvakkat olarak kabilelerinden, islâmîyeti öğrenmek için gelenler... Bunlar, 10 ilâ 60 gün kadar Medine'de kalır, islâmî bilgileri öğrenirlerdi. Islâmî yaşayışı yerinde gören ve tatbik eden bu yabancıların bir çoğu heyetler ve guruplar halinde idi. "Malik b. Hüveyris de kabilesinden bir heyetle birlikte gelecek, yirmi gün kalmış ve tekrar kalibesine dönmüştü (1).

2 — Medine'de dâimî kalanlar... "Bunlar, Islâmîyetin ahlâk esaslarını ve akâidini öğrenenlerdi. Mescid-i Nebevî sefası, bunların adeta medresesi idi. Buraya devam edenler, hayatlarını islâmî tebliğ ve negretmeye vakfetmiş, ilme hizmetten başka bir emeli olmayan insanlardı." (2).

Müslümanlar, hicretten önce Mekke'de iken, namaz kılmak, islâmî talim etmek için, bir mescid inşa etmemişlerdi. Topluca namaz kılmak ve tebliğ vazifesi ekseriya g'zli yapılırdı. Hz. Ömer'in müslüman olmasından sonradır ki korkusuzca yapıldı. Bu açıktan davet ve topluca ibadet işi, bazen Harem-i Şerifte ve Kâbenin yanında da yapılırdı (3). Gerçi, Hz. Ebu Bekir'in Haremde bir hücresi vardı; fakat burası topluca namaz kılmak için yapılmamıştı. Ancak hususî bir mescid sayılabılırdı.

Daha sonra'arı zengin olan müslümanlar kendi evlerinde veya evlerine bitişik olarak böyle hususî mescidler yapmışlardı.

Mescit, ismi Arabçadır. (S C D) kökünden gelmektedir. Dik

İslâm'da Din Eğitimi ve Öğretimi (2)

● M. Zeki CANAN

İst. Yük. İslâm
Enstitüsü Öğretim Üyesi

durmak, eğilmek, alını yere koymak mânâlarına gelir. Cem'i "Mesâcid" dir. İstilahtaki mânâsı ise; "Namaz kılınan, ibadet edilen yer" demektir. Kur'an-ı Kerim'in bakara 144, cin: 18, tevbe: 18 (v.s) âyetlerinde geçer. Buharide, salat.babın'da, Müslim'de ise mesâcid babında bu kelimeye rastlanır.

İslâm âleminde, ilk devirlerden beri mescid yapmaya ve onları onarmaya çok önem verilmiştir. Bunun sebebini de bir hadisi kudisiden öğrenmekteyiz. "Allahü taâlâ buyurdu ki, arzda benim evlerim mescidlerdir. Benim ziyaretçilerim de onları mamur edenlerdir. Şimdi ne mutlu o kula ki evinde temizlendi, sonra beni evimde ziyaret etti. Çünkü ziyareteyi ikrâm etmek, ziyâyet olunan üzerine bir hakır" (4) denilmektedir.

Bundan dolayı, Hz. Peygamber Yesrib'e göçettiği zaman orada, gerek hususî ve gerekse kabile mescidleri yapılmıştı. "Bunlardan biri Ebu Umame Es'ad'ın mescidi idi". "Biribirinden ayrı yaşayan kabilelerde umûmî ibâdet-haneler olduğu gibi, hususî mescidler de bulunmakta idi (5).

Mescidlerin, İslâm cemaati üzerinde büyük rolleri olmuştur. Çünkü burada da topluca ibâdetler, talim ve irşad işi yapıldığı gibi bir takım sosyal meseleler de yine burada hallediliyordu. Hz. Peygamber, Medine ve civarındaki mescid'eri gezer, namaz kılar ve irşad'ta bulunurdu. Ekseriya Mescid-i Nebeviye giderdi. "Mescid'i Nebevi'de iki halka bulunurdu. Bunlardan birisi ders halkası, diğer ise zikir halkası idi. Hz. Peygamber daima ders halkasına iştirak ederdi. Bu ilim halkasına

iştirak edip yetişenlere kurra denirdi." (6). "Hz. Peygamber, camide oturur ve etrafında halka teşkil eden cemaati aydınlatırdı. Hz. Peygamberi dinleyenler, Hadisleri üç defa tekrar ederek ezberlerlerdi (7)."

"İslâmîyetin doğurduğu yeni ilim, bünyesi itibariyle câmiye bağlı idi. Kur'ani ezberlemek ve anlamak başta gelmekte, buna "Hadis" ler de eklenmekte idi.

Hz. Peygambere sualler sorularak cevaplar alınırdı. Bu iş camii içinde ve dışında olabiliirdi (8)."

Hz. Peygamber, ilme verdiği değer itibariyle, ilim tahsil edenlere, her cihetten yardım ederdi. Ashabi suffa'nın iâşesini ashaba temin ettirir veya kendisine gelen hediyeleri onlara dağıtırdı. İlim yapanların muharebeye gitmele-

- (1) M. Şibli - Asrı Saadet ter. c. 7, sf. 456
- (2) M. Şibli - Asrı Saadet ter. c. 2, sf. 664
- (3) M. Esat ef. Tarih-i Dini İslâm, c. 3, sf. 177
- (4) Elmalî Hamdi yazır - Tefsir, c. 3, sf. 2480
- (5) İslâm Ansiklopedisi, Mescid Mad. Sf. 2. 5
- (6) M. Şibli - Asrı Saadet, c. 2, sf. 664
- (7) Buhârî - Kitâb'ül-ilm
- (8) İslâm Ansiklopedisi, Mescid mad. sf. 47

rine taraftar değildi. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de de aynı fikri görmekteyiz (9).

İslâmda tedrisat, ilk olarak Mekke'de başlamış olmasına rağmen İslâmî ilimlerin menşei teşkil eden ilk dersler, Medine'de verilmişti. "İlk ders yeri Medine'deki Mescid-i Nebevî'dir denilebilir. Kibârüs-Sahabe" ve "tabiin" burada Hadisleri dinlemek suretiyle ilk dersleri gördüler. Bunlardan, Maliki Usul-i Fıkh'ı doğdu. Gazalî, Fatihat-ül Ulûm'da bu ilk cami derslerinden bahsediyor (10)."

Hız. Peygamber ders halkaları teşkil edip ders verdiği gibi yazı öğrenmeyi, ilmi, yalnız dinleyip ezberlemek suretiyle değil; kaydetmek suretiyle de muhafaza etmeyi daima tavsiye etmiştir.

Meselâ: Abdullah b. Amr' bir gün sormuş: "Ya Rasûlullah ilmi kayd edeyim mi?" O da evet demiş. İlmın kaydı nedir? diye sorduğunda: Onu yazmaktır demiş (11).

Ayrıca, Hammâm b. Münebbih' diyor ki: "Ebu Hureyre'den işittim. O, Abdullah b. Amr hariç, sahabe'den hiçbir kimse benim kadar Hadis bilmiyordu. Çünkü, Abdullah yazardı, ben ise yazamazdım" demiştir (12).

Hız. Peygamber devrinde, öğretim ve eğitim, yalnız cami içerisinde kalmamış, evlerde ve açılan mekteplerde de bu işe devam edilmişti.

Bedir muharebesinden sonra müslümanlar tarafından esir alınan zenginlerden, 4000 dirhem fide alınarak memleketlerine iade edildiler. Fakir esirleri ise, Medine'li 10 çocuğa okuma yazma öğretilmeleri karşılığında serbest bırakıldılar (13).

Bu öğretim işi mescidde olmadığına göre bir mektepte olduğu kuvvetle muhtemeldir.

Ebu Âmir-i Süleym'in şu rivâyeti de yine bir mekteb'in olduğuna iyi bir delil sayılabilir.

"Medineye esir olarak götürüldüğüm zaman, Medine mektebine kabul olunmuştum, Muallim benden bir M: (Mim) yazmamı istedi. Ben de yazamadım. O, (mim'in gözünü öküz'ün gözü gibi yuvarlak yap) dedi (14)."

Vakidiye göre; Abdullah b. Ümî Mektum, Medine'de "Dar el-Kur'ra" da oturuyordu (15).

Abdullah b. Mes'ud da her hafta Perşembe günleri islâmî bilgiler hakkında ders veriyordu (16).

Hız. Peygamber devrinde, onun eshabından, Kur'an-ı Kerimi yazarlar vardı. Birçok anlaşmalar, hükümdarlara ve valilere gönderilen mektuplar, sahifeler halinde yazılmıştı.

Hudeybiye anlaşması (17), Ne-caşi, Mukavkıs, Heraklius, Kırsra ve Münzir'e gönderilen mektuplar (18) bun'ardandı.

Hız. Ebubekirin; "Farızatü's-Sadaka" sı, Hz. Ali'nin "Sahifesi" İbni Abbas'ın "Elvâh" ı, Enes b. Malik'in "Mecall" veya "Kütüb" ü hep ilk zamanlarda yazılmış eserlerdir (19).

Kur'an-ı Kerimi toplayıp yazarlar da: Ali b. Ebi tâlib Sa'd ibni Ubeyde b. Numan, Ebu Derdâ, Muaz İbni Cebel, Ebu Zeyd Sabit b. Zeyd, Übey b. Ka'b, Ubeyd b. Muaviye b. Zeyd (20) idiler.

Hız. Peygamber'in kâtipliğini yapanlar Mekke'de Abdullah b. Sa'd, Ebisarh, Osman b. Affan, Şurahbil b. Hasene, Cüheyh b. Ebisalt, Halit, b. Said, Eban b. Said, El-Alâ b. el-Hadramî, Medine'de ise: Ubey b. Ka'b, Zeyd b. Sabit (21) Hanzala b. Ribah, Muaviye b. Ebu Sufyan idiler (22).

Ayrıca yazı bilen kadın ve erkekler de vardı. Kadınlardan; Beni Adiy'den Abdullah'ın kızı "Şefa" yazı biliyordu. Hız. Peygamberin zevcesi Hz. Hafsaya da öğretilmişti. Ukbe'nin kızı "Ümmü Gülsüm" Mikdad'ın kızı "Kerime", Hz. Aişe (yalnız okumasını) biliyorlardı.

Erkeklerden, vahy kâtipleri hariç yazı bilenler; Said b. Ubade, Münzir b. Amr, Rafi b. Malik, Useyd b. Hudeyr, Maan b. Adiy, Bısr b. Sa'd b. Rebi, Evs b. Havli ve Abdullah b. El-Munâfık idiler (23).

O halde, Medine devrinde ve Hız. Peygamberin vefatına kadar olan zaman içerisinde, Dinî Eğitim ve Öğretim sıklaşmış, yoğunlaşmış ve yayılmıştır. Esat b. Zürrâre'nin evi, Kuba Mescidi, Halid b. Zeyd'in evi Mescidi Nebevî, Hususî ve Kabile mescitleri, bazı evler ile, yazı, Kur'an-ı Kerim ve islâmî bil-

gileri öğrenmek için açılmış mektepler, bu ilmi faaliyetin merkezleri sayılabilir.

- (9) Tevbe: 122
- (10) Prof. H. Ziya Ülken - Eğitim Hareketleri dergisi, Haziran - 1961
- (11) el-Bağdâdî - Takyid-ül ilm, s., 98
- (12) Buhârî - Kitâb-ül-ilm.
- (13) Gazvetü Bedr'l-Kubra - Muhammed Ahmed - Beyrut 1966, sf. 236
- (14) M. Şibli - Asrı Saadet ter. c. 7, sf. 356
- (15) Hüsn el-Muhadara
- (16) Buhârî-Kitâb-ül-ilm, Bab. 12
- (17) Prof. M. Hamidullah - İslâm Peygamberi, sf. 163
- (18) Prof. M. Hamidullah - İslâm Peygamberi sf. 201, 205, 226, 237, 256
- (19) El-Bağdâdî - Takyid-ül-ilm
- (20) İni Nedim - Fihrist sf. 47
- (21) Hız. Peygamberin emri ile İbrani dilini ve yazısında öğrenmiştir.
- (22) Belazuri - Futuh'ül-Büldan, c. 2., sf. 387
- (23) Belazuri - Futuh'ül-Büldan c. 2., sf. 385-387.

— D U Â —

Meşakkatler, mezelletler,
Bütün, hâb-ü hayâl olsun!
Münâfıklar ve zâlimler,
Ya kahr olsun, ya lâl olsun!

Yeter gör Yâ Hüda hecri;
Karanlıklar boğar fecri..
Unuttuk biz nedir hedri;
İnayet kıl, hilâl olsun!

Vatan bizden cihâd ister;
İlâhî bir murâd ister;
Hayâsızlar fesâd ister;

Muvaffak bir cidâl olsun!
Benim kârım ne Leylâ'dır;
Ne zümrüddür, ne dünyâdır;
Bu can her dem muheyyâdır!..
Ko evlâd-ü ayâl olsun!

(Kolay, pek hoş!) gelir bâtil;
Bilir, ukbâ nedir âkîl..
Ne işlersin behey gaafil?
Musibetler misâl olsun!

Günâhım çok, sevâbım yok!..
Suâlin çok, cevâbım yok!..
Derim hâlâ —hicâbım yok— :
(Hüdâ, lütfun, visâl olsun!)

Gözüm yoktur bu dünyâda!..
O dem, Cahit gelir yâda,
Deyin seng-i musallâda :
(Benim hakkım helâl olsun!)

CAHİT ÖNEY